

УЛОГА И ЗНАЧАЈ СВИРАЊА НА ИНСТРУМЕНТИМА ОРФОВОГ ИНСТРУМЕНТАРИЈУМА У РАДУ СА УЧЕНИЦИМА СА ОШТЕЋЕЊЕМ ВИДА

Ведрана Марковић

Универзитет Црне Горе Музичка академија Цетиње

Чедо Вељић

Универзитет Црне Горе, Филозовски факултет Никшић

У школовању и рехабилитацији ученика са оштећењем вида велики значај има настава музичке културе. Иако је циљ музичке наставе првенствено стицање основних знања и вјештина везаних за пјевање пјесама, упознавање музичких инструмената, основа теорије музике и историје музике, овај предмет има велики утицај на развијање самопоуздања и социјалних вјештина, креативности, машовитости и моторичких способности. То се нарочито може развијати свирањем на дјечјим инструментима које је осмислио Карл Орф, њемачки композитор и музички педагог. У раду је представљен начин рада са слијепом и слабовидом дјецом, обучавање за свирање на поменућим инструментима, као и методски поступци који се примјењују у циљу развијања музикалности и свих категорија музичког слуха.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: инклузивна настава, ученици са оштећењем вида, настава музичке културе, Орфов инструментаријум

Ученици са оштећењем вида у Црној Гори школују се у већем броју случајева у Заводу за школовање и професионалну рехабилитацију у Подгорици, мада има и случајева да су они укључени у редовну наставу у основним и средњим школама. Без обзира на то којим обликом школовања су обухваћени, настава музичке умјетности у процесу њиховог школовања има посебан значај. За разлику од умјетности које се дожи-

вљавају чулом вида (нпр. ликовна умјетност) те су тиме у извјесној мјери недоступне особама са оштећењем вида, музика се доживљава чулом слуха, и као таква, представља подручје у коме и особе са оштећењем вида могу у пуној мјери исказати свој таленат и уживати у њој.

Мишљења смо да настава музике не смије да све сведе на пуки формализам, већ треба да пружи практична знања и вјештине, чијим стицањем ће ученици бити оспособљени да истински учествују у стварању музике. Ту се првенствено мисли на пјевање народних и умјетничких пјесама, као и свирање на неким инструментима.

Тек мали број педагога схвата да већ у почетној музичкој настави треба ученику омогућити стицање искуства везаних за свирање на одређеним инструментима. Заблуда је да је за свирање неопходно ученике музички описменити. Направићемо поређење са наставом матерњег језика. Ученици првог разреда су у стању да рецитију пјесму иако нису у стању да је прочитају. Иста је ситуација и када је свирање у питању. Ученике треба подстицати да свирају по слуху, јер тако развијају све категорије музичког слуха, а првенствено мелодијски слух и осјећај за музички ритам. Поготово у раду са слијепим и слабовидим ученицима не треба у почетној настави инсистирати на музичкој описмењености, јер је Брајева музичка нотација прилично тежак медијум. Говоримо, дакле, о настави која се базира на свирању по слуху. За овај вид музицирања залагао се и њемачки композитор Карл Орф, чија се тридесета годишњица од смрти ове године обиљежава широм свијета. Он је препознао значај свирања у почетној настави и за њене потребе осмислио посебне дјечје инструменте, у потпуности прилагођене дјечјим могућностима, који су познати под називом Орфов инструментаријум.

Инструменте Орфовог инструментаријума можемо подијелити у двије групе. Једну групу чине инструменти на којима се добијају тонови неодређене висине. То су различите врсте ударалки: звечке, штапићи, кастањете, добош, велики бубањ, тамбурин (даире), чинеле, триангл, прапорци. На њима се остварује ритмичка пратња и као такви служе првенствено развијању осјећаја за прецизан музички ритам. Другу групу чине инструменти на којима се добијају тонови одређене висине: звончићи, металофон, ксилофон, блок-флауте. Ови инструменти имају фиксирание тонске висине. Свирањем на њима развија се стабилан и прецизан мелодијски слух.

Нису сви инструменти Орфовог инструментаријума подједнако погодни за почетну наставу, па је стога дужност наставника да према могућностима ученика одабере инструмент. Правилним одабиром инструмента наставник утиче на заинтересованост ученика, њихову активну

пажњу и мотивисаност за свирање. Наша искуства говоре да готово да нема дјетета, без обзира на то да ли је мање или више музикално, да ли је дијете типичног развоја или са посебним образовним потребама, које не воли да свира на инструментима Орфовог инструментаријума. Томе доприноси чињеница да су ови инструменти осмишљени тако да изгледају готово као играчке, а то ипак нису, као и могућност да се за релативно кратак временски период може научити свирање на њима.

Корисно је почети са удараљкама, јер је и почетна музичка настава везана управо за област ритма. Ритмичке линије различитих бројалица, које се иначе уче у оквиру наставе матерњег језика, или на часу физичког васпитања, када дјеца разбрајањем формирају групе, изводе се помоћу инструмената, као што су звечке, штапићи, триангл, кастањете или добоши. Дијете које има било који вид оштећења вида фокусирано је на звуке из своје околине, па је самим тим разумљива његова фасцинираност звуком које може само да произведе на неком инструменту, начином на који може да утиче на јачину тог звука или његово трајање.

Најједноставнији ритмички инструмент Орфовог инструментаријума јесу звечке. Инспириране су маракасом, изворним народним инструментом, који је направљен најчешће од шупље тикве, а испуњен различитим материјалом, уобичајено сјеменкама или ситним каменчићима. При било којој врсти покрета звечке производе необичан и занимљив звук. Звечка се може на различите начине трести или ударати о длан. Због интересантног звука дјеца је радо користе. Наставник упућује на јачи или тиши ударац, благо или јаче трешење инструмента, у зависности од тога какав ефекат је потребно произвести. Овдје треба напоменути да уз мало маштовитости и креативности ученици уз помоћ наставника и сами могу израдити различите звечке. Улога наставника је врло важна, он треба да усмјерава и подстиче. Различите пластичне бочице, празне лименке, кутијице и слично пуне се више или мање различитим сјеменкама, пијеском, каменчићима. Израђујући сами инструменте, дјеца развијају осјећај за простор, тактилну перцепцију, а важно је и то што у току саме израде могу утицати на боју звука, употребљавајући одређене материјале у мањој или већој количини. Испробавањем на лицу мјеста ученик сам одређује да ли треба додати или одузети сјеменке или каменчиће, чиме његов инструмент постаје јединствен и уникатан. Развој креативности и маштовитости веома је битан за дијете са оштећењем вида, а овај облик стваралачког рада много доприноси развоју самопоуздања. Свирање на инструментима које су сами направили за дјецу је посебно уживање и радост музицирања још је већа.

Прапорци представљају једну врсту звечки. То су шупље лимене лоптице са металном куглицом која се слободно креће у унутрашњости. Куглице су повезане и каишем закачене за дрвену дршку. Због специфичног звука који дочарава зимски колорит, прапорци имају одличну примјену у извођењу новогодишњих и пјесама са зимском тематиком.

Штапићи су такође ритмички инструмент. Направљени су од дрвета, а користе се у пару. У свакој руци се држи по један штапић, а звук настаје ударањем једног штапића о други. Дијете са визуелним оштећењем лако савладава технику свирања на штапићима, јер није потребна визуелна контрола. Као што би тапшало дланом о длан, сада га наставник наводи да удара штапићем о штапић. Ритмичка линија се памти и учи по слуху – наставник изведе најмање два пута краћу ритмичку линију, а затим је ученици понављају. Наравно, извођење одређене ритмичке линије никада није само себи циљ, већ најчешће представља пратњу неке бројалице или пјесме. Стога се ученици упућују да памте на који слог одређене ријечи долази ударац штапићима. У почетку је потребно мало више стрпљења од стране наставника, јер све мора и сам извести неколико пута. Наиме, у раду са дјецом здравог вида улога наставника је нешто другачија, јер су ученици у стању да сами прате графички приказ¹ одређене ритмичке линије, из којег се јасно види кад треба ударити штапићима. Слијепом или слабовидом дјетету овај вид записа је недоступан за опажање, па је зато улога наставника много важнија.

Кастањете су шпански фолклорни инструмент. Два дрвена круга са малим удубљењима са унутрашње стране повезана су еластичном врпцом и каче се на прсте једне руке. Звук настаје куцањем једног круга о други. Изворно се користи по један пар кастањети у свакој руци, но у почетном раду са дјецом довољно је, ради постизања прецизности и боље контроле, користити само један пар. Потребно је да наставник придржава руку ученика са спољашње стране и „води“ је, како би показао ученику на који начин ће произвести тон. На кастањетама је могуће остварити веома компликоване ритмичке линије, али се у раду са дјецом треба базирати на једноставнијем ритмичком току. При томе се акценат ставља на прецизност и јасноћу звука, као и на темпо, који не смије да трпи промјене у смислу успоравања или убрзавања.

---

¹ Графички приказ ритмичке или мелодијске линије подразумијева да се умјесто стандардног нотног писма користе одређени симболи, најчешће у вези са текстом бројалице или пјесме. На примјер, ако пјесма говори о прољећу, симбол може бити цвијет. Већи цвијет указује на дуже трајање, а мањи на краће. Графички приказ подсјећа ученике на бројалицу или пјесму која је већ научена по слуху.

Тамбурин (даире) је веома интересантан дјечи. Звук настаје ударом длана или прстију по опни инструмента, при чему звецкају мали метални тањирчићи који се налазе у прорезима кружног обода инструмента. Релативно су једноставни за свирање, а пружају мноштво могућности за добијање различитих звукова. Наставник прво користи инструмент пратећи изговарање бројалице или пјевање пјесме, а од ученика тражи да коментаришу шта су чули. Звук тамбурина увијек привлачи пажњу, јер је гласан и продоран, па га дјеца воле. Наставник ће показати на које све начине може настати звук – различите комбинације удара отвореним дланом, ручним зглобом, врховима прстију, као и палицом различите тврдоће. Посебно је за дјецу ефектан звук који настаје само тресењем инструмента у ваздуху. Тамбурин се често користи у извођењу фолклорних мелодија.

Још један инструмент који је веома примамљив дјечи је добош или мали бубањ. Ученике прво треба упознати са звуком, што значи на наставник при извођењу пјесме или бројалице користи добош, тражећи од ученика да опишу звук који су чули. Затим даје ученицима инструмент да га опишу, јер ја тактилна перцепција веома важна у формирању представе о одређеном предмету, у овом случају инструменту. При томе ће наставник обавијестити ученика од којег материјала се инструмент израђује и начин на који се добија звук. У почетку ће се користити само једна палица, да би се постепено увела и друга. Свирањем на добошу развија се координација покрета руку и моторика.

Велики бубањ је највећи инструмент Орфовог инструментаријума. Тон се добија ударањем о мембрану бубња палицом, чија је глава обложена ваљаном длаком или плутом. Звук који настаје је продоран и моћан, па је на бубњу могуће остварити бучне ефекте.

Чинеле се састоје од два метална тањира, а звук се добија ударом једног тањира о други. Тон је јак, оштар и продоран и може да траје веома дуго. Користе се да нагласе одређену ритмичку линију и посебно су ефектни у форте динамици. Свирањем на чинелима посебно се развија моторика и координација покрета лијеве и десне руке.

Триангл је метална шипка савијена у облику троугла. Тон се ствара ударањем по трианглу металним штапићем, пру чему настаје изузетно металан, продоран и оштар звук.

Посебну групу инструмената у Орфовом инструментаријуму чине инструменти са одређеном висином тона. На њима је могуће свирати мелодије, па код ученика свирање на њима представља посебно задовољство. Ту убрајамо звончиће, металофон, ксилофон и различите варијанте блок-флаута (фрулица).

Звончићи су ударачки инструменти са металним плочицама, од којих свака даје тачно одређену тонску висину. Плочице су поређане на резонатор, на начин који одговара диркама на клавирској клавијатури. Тон се производи ударањем палицама да дрвеном или металном главом. Звук звончића је врло металан, продоран и свијетао, па се дјечи веома допада и радо свирају на њима. Због свог свијетлог звука звончићи су врло погодни за свирање дјечјих пјесама.

Металофон је по изгледу и начину свирања врло сличан звончићима, али се разликује легура металних плочица. Боја тона је такође веома слична.

Ксилофон је ударачки инструмент по изгледу сличан металофону, али су његове плочице дрвене. Тон се добија ударањем палицама које су такође дрвене. Звук који настаје је доста кратак, сув и продоран.

Учење свирања на овим инструментима започињемо упознавањем са изгледом и грађом инструмената. За почетак, потребно је да ученици опипају инструмент, додирну сваку плочицу, дођу до закључка да се разликују по дужини, односно величини, због чега и дају различите тонске висине. Ученици ће самосталним опажањем доћи до закључка да што више идемо слијева у десно настаје све височији тон. Потребно је да ученици опазе на којој су удаљености сусједне плочице, како би створили осјећај за просторне односе између појединих плочица. У почетку, свирамо кратке мелодије које се базирају на поступном мелодијском покрету и користимо сусједне плочице. Обично су то краће дјечје пјесмице које смо са ученицима претходно научили по слуху. Заправо се читаво свирање одвија по принципу „тражења“ мелодије по слуху, чиме се уједно и развија мелодијски слух. Наставник инсистира на сигурном и стабилном удару палицом, који ће дати лијеп, квалитетан тон. У почетку ученици свирају само са једном палицом, а касније када постану сигурнији, може се укључити и друга. Ученици се могу упутити да прстима лијеве руке додирују плочице, како би били сигурни коју треба ударити. Не треба инсистирати на брзом темпу, важно је одсвирати тачне тонове. Брзина ће се постепено повећавати, како ученици буду све спретнији. Након поступног покрета, свирају се мелодије које садрже терцне скокове. То значи да се једна плочица прескаче. Мелодије постепено постају све захтјевније, односно садрже у себи више скокова. Због немогућности да визуелно контролишу простор испред себе, у овом периоду наставе се може десити да ученици чешће гријеше, ударајући погрешну плочицу. Кључну улогу треба да одигра наставник, који ће сталним охрабривањем подстицати дјецу да вјежбају, развијајући самопоуздање и сигурност код малих извођача. Ученике стално упућујемо да истовремено

но са свирањем пјевају, како би кроз сопствено вокално извођење контролисали инструментално извођење. Стрпљивим и упорним вјежбањем код ученика се развија осјећај за простор у којем су смјештене плочице и они врло успјешно могу музицирати на овим инструментима. Дјеца су мотивисана јер је тон који настаје заиста лијеп и осјећају задовољство када одсвирају мелодију коју су претходно научила да пјевају.

Различите врсте блок-флаута, односно фрулица, због своје једноставности имају велику примјену у практичном раду са дјецом, а поготово су погодне за рад са ученицима са оштећењем вида. Њен тон је мек и њжан, па је дјеца воле и радо свирају. У Орфовом инструментаријуму постоје четири врсте блок-флауте, које се разликују по величини, а самим тим и по опсегу и боји тона. У почетној настави ученици се упознају са изгледом инструмента, тако што да пажљиво опипавају. Наставник ће показати да се цијев инструмента састоји из два дијела: главе кљунастог облика и трупа. На глави се налази правоугаони отвор за дување, а на трупу осам кружних отвора – рупица за прсте десне и лијеве руке. Свака рупица се затвара, односно отвара тачно одређеним прстом и те позиције прстију треба научити и запамтити. Дувањем у отвор на глави инструмента и отварањем, односно затварањем појединих рупица настају различите тонске висине. Да би се свирала блок флаута, није потребна визуелна контрола, па је овај инструмент погодан за ученике са визуелним оштећењем. Ученике упућујемо на тачан распоред прстију на одговарајућим рупицама, као и на начин удубавања ваздуха. Кљун блок – флауте се ставља у полуотворена уста и не притиска се зубима. Језик се држи иза коријена горњих предњих зуба (корисно је изводити вјежбе као да хоћемо да кажемо ТИ или ДИ). Почетне мелодијеке вјежбе заснивају се на поступном мелодијском покрету, који чине три или четири тона, да би се постепено опсег мелодије ширио и обогаћивао скоковима. Боја тона блок-флауте одлично се слаже са осталим инструментима Орфовог инструментаријума, па се лако може комбиновати у зависности од тога са којим инструментима школа располаже или на којим инструментима су ученици оспособљени да свирају. Тон произведен на блок-флаути може да траје дуже од тонова који се добијају на металофору или ксилофону, па је на њима нарочито погодно свирање мелодијске линије у којој постоје дужа трајања.

Оспособљавање ученика да свирају на различитим инструментима Орфовог инструментаријума тражи од наставника да се досљедно придржава свих васпитних, дидактичких и методских принципа. Посебно је важно поштовати принцип индивидуализације, према којем наставник треба да узме у обзир све индивидуалне карактеристике и могућности

сваког ученика понаособ, како би могао за свакога изабрати одговарајући инструмент и форсирати његово учење у већој мјери. Само на тај начин наставник ће развити код ученика самопоуздање, које је често код слијепе и слабовиде дјеце недовољно развијено. Успјех наравно зависи од времена посвећеног вјежбању, али и од адекватног приступа од стране наставника. Увијек треба охрабривати, похваљивати и бодрити дијете, а евентуалне грешке исправљати благо и са пуно педагошког такта.

Врло је важан и принципи очигледности. Наставник треба да што је више могуће охрабрује ученика да самосталним тактилним опажањем долази до одређених закључака. Такође, наставник ће што више својим примјером показивати ученицима шта је добро, а шта погрешно. Ученику треба дозволити да „експериментише“ са различитим инструментима и кроз сопствено искуство изводи закључке.

Када је свирање у питању, систематичност и поступност су незаобилазни дидактички принципи. Увијек треба почети свирање на једноставнијим инструментима, како се ученици неби у почетној настави обесхрабрили и тако изгубили вољу да и даље свирају. Важан је избор композиција, односно пјесмица које ће наставник одабрати: увијек од лакших, у којима преивладава поступни љествични покрет и једноставнија ритмичка линија, ка тежим, са већим мелодијским скоковима и сложенијом ритмичком линијом. Принцип од познатог ка непознатог биће задовољен тиме што се прво свирају раније по слуху научене дјечје пјесме или изворне пјесме из краја у коме дијете живи, а тек кад ученици савладају основну технику свирања на одређеном инструменту, уводе се нове, непознате пјесмице.

Свјесна активност ученика је неопходна за успјешну реализацију постављених наставних циљева. Зато наставник мора инсистирати да ученици што више буду активни судионици на часу, да на часу што више вјежбају под надзором наставника. Тако се избјегава ситуација у којој ученик погрешно вјежба код куће и избјегава исправљање погрешно научених композиција.

Подучавајући ученике свирању на инструментима Орфовог инструментаријума наставник ће у свом раду користити све наставне методе: методу разговора, усменог излагања и демонстрације. Од кључног је значаја употријебити одговарајућу методу у правом тренутку. Метода разговора је потребна да би ученике заинтересовали за одређен инструмент; усмено излагање ћемо користити када желимо ученике упутити на примјер на поријекло одређеног инструмента, а демонстрација је најважнија када почнемо са свирањем на инструменту.

Из свега претходно наведеног јасно је да је личност наставника кључна и да од његовог понашања директно зависи успјех или неуспјех у раду са инструментима Орфовог инструментаријума. На првом мјесту, он мора бити стручан у професионалном смислу, али треба да има и високе естетске, културне, хумане и моралне критеријуме. Своју љубав према музицирању, конкретно свирању, наставник треба да пренесе на своје ученике. Наставник мора бити амбициозан, постављајући пред своје ученике са оштећењем вида једнаке захтијеве као и пред ученике са здравим видом. Само тако моћи ће код својих ученика развити осјећај једнакости са другима и развијати позитиван однос и према себи и према другима. Ентузијазам, стрпљење и упорност су особине које наставник мора посједовати и исте развијати и код својих ученика. Од способности наставника да приђе ученику и заинтересује га за свирање зависи колико ће овај вид активности бити заступљен на редовним часовима музичке културе, али и у виду слободних активности као што је школски оркестар. Учествовање у раду оркестра за слијепог или слабо-видог ученика има вишеструку корист, јер између осталог оплемењује личност ученика и развија га у духовном погледу.

Свирање на инструментима Орфовог инструментаријума има значајну васпитно-образовну функцију. Ученици који свирају боље планирају своје вријеме и боље су организовани. Нарочито је важно естетско васпитање. Избором умјетничких композиција и народних изворних мелодија утиче се на формирање квалитетног музичког укуса ученика и критички однос према музици. Свирањем се развијају способности за уочавање и процјењивање естетских вриједности. Развија се потреба и навика за стварање лијепог у свакодневном животу. Не треба заборавити морално и радно васпитање, јер свако свирања подразумијева велики рад, енергију и труд који треба уложити да би се дошло до одређених резултата. Свирање на инструментима Орфовог инструментаријума значајно је због развоја музичких диспозиција ученика, јер се на тај начин може открити истински талентовано дијете, које треба упутити на школовање у музичку школу.

ЗАКЉУЧАК

Свирање на инструментима Орфовог инструментаријума има у образовању слијепих и слабовидих ученика посебан значај и димензију. Сваки вид бављења умјетношћу, а поготово музиком, отвара дјетету врата у један нови свијет, свијет у којем може испољити сву своју креативност, машту и таленат.

Мишљења смо да је за слијепе и слабовиде ученике од огромног значаја социјализација која се постиже заједничким музицирање на часовима музичке културе, али и ван њих. Дружење и заједничко свирање доприноси јединственом осјећају сваког дјетета понаособ да је незамјенљиви дио једне цјелине, дио који својом енергијом и радом учествује у стварању нечег лијепог. Заједнички циљ – извођење пјесме или одређене композиције зближава, повезује и социјализује, што је посебно значајно када су у питању дјеца са посебним образовним потребама. Рад у колективу, у којем је и најмања дионица важна и значајна, утиче на смањење треме и стида, који су тако чести код дјеце са посебним образовним потребама, те руши психолошке блокаде. Код дјеце јача осјећај важности и пријекно потребно самопоуздање, а свирање представља пут којим могу превазићи многе препреке са којима се сусрећу о свакодневном животу. На наставницима је, али и на родитељима, да тај пут препознају и ученицима пруже што већу подршку.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дикић, С. (1997): *Тифлологија*, Београд, Дефектолошки факултет – Универзитет у Београду
2. Ешкировић, Б. (2002): *Визуелна ефикасност слабовиде деце у настави*, Београд, СД Публик
3. Ивановић, Н., (2008): *Образовање музиком – предлој образовној модела*, докторска дисертација одбрањена на ФМУ у Београду [ментори: др Димитрије Големовић; коментор: др Гордана Стојановић]
4. Orff, C., Walter, A. (1963): „The Scsulwerk: Its origin and Aims“, *Music Educators Journal*, Vol.49, No.5 (April-May),p. 69-74.,Reston: The National Association for Music Education

**THE ROLE AND IMPORTANCE OF PLAYING THE INSTRUMENTS
OF THE ORFF INSTRUMENTARIUM IN WORKING
WITH STUDENTS WITH VISUAL IMPAIRMENT**

VEDRANA MARKOVIĆ², ČEDO VELJIĆ²

¹University of Montenegro, Music Academy, Cetinje

²University of Montenegro, School of Philosophy, Nikšić

SUMMARY

Teaching music culture has a great importance in the framework of education and rehabilitation of the students with visual impairment. Even though the primary goal of teaching music is acquiring knowledge and skills related to singing songs, getting familiar with music instruments, with basis of the theory and history of music, this subject has a major influence on developing confidence and social skills, creativity, imaginativeness and motor skills. This can especially be developed by playing instruments for children, which is conceived by Carl Orff, German composer and music educator. The model of working with blind and partially sighted children has been presented during work, as well as methodic actions that are applied with an aim of developing musicality and all categories of musical ear.

KEY WORDS: students with visual impairment, teaching music culture, Orff instrumentarium